

Vývoj osídlení na Moravě a ve Slezsku (současný stav výzkumu)

ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ

Otázky studia vývoje osídlení stojí již řadu let v popředí zájmu nejen archeologů, ale i historiků, historických geografů, studia přírodního prostředí a jeho změn atd. Nelze však konstatovat, že by uplynulé desetiletí přineslo nějaký výrazný kvantitativní zlom v intenzitě bádání o této problematice (srov. Měřínský 1982; 1987; Nekuda 1987; Dostál 1987). Nedošlo ve výraznější míře k rozšíření zpracovaného teritoria, a to ať již archeologickými či historickými metodami nebo v širší kombinaci všech oborů. Spíše byla dále propracovávána problematika vývoje osídlení v regionech, kde byla těmto otázkám věnována již tradičně pozornost, jako je například jihozápadní Morava (Bistřícký 1985; Bláha—Konečný 1985; Měřínský 1986; 1988a; 1989; 1989b), Drahanská vrchovina (Doležel 1989), Boskovická brázda (Procházka—Štof 1983) a oblast dolního Podyjí (Unger 1983; Novotný 1980; Jelínková—Měřínský 1985; Dostál 1985; Kordiovský—Unger 1987; Konečný 1988) i dolního Pomoraví (např. Měřínský 1980a; Klanica 1987; Snášil—Procházka 1981; Snášil 1987), brněnského Kloboucka (Unger 1989), užšího Brněnska či území nynějšího města (Cejnková—Měřínský—Sulitková 1984; Měřínský 1988) atd. Problematiku osídlení sledoval v rámci studia hradní architektury v jednotlivých regionech i M. Plaček (1985; 1986; 1987; 1988).

Na severní Moravě a ve Slezsku pak vzniklo několik pozoruhodných prací J. Bakaly (1982; 1983), v nichž se podrobně na základě písemných pramenů zabývá osídlením Frýdecka, Jablunkovska, Místecka a Brušperska, podobně jako P. Bolina kolonizací Hückeswagenů v tomto regionu (Bolina 1986). Severní Moravy se týká i několik studií věnovaných regionu Mohelnicka (Vaňková 1981), Rýmařovska (Goš—Novák—Karel 1985) i širší charakteristiky vývoje osídlení v celé oblasti (Goš 1982). Z dalších mikroregionů zde byla podrobná pozornost věnována Olomouci a jejímu okolí (např. Bláha 1984; 1988; Dohnal 1985; Hlobil—Michna—Togner 1984; Michna 1982).

Lze tedy konstatovat, že zpracování vývoje osídlení na Moravě a ve Slezsku není stále věnována ta pozornost, kterou by si zasloužilo, což je ovlivněno i celkovou orientací archeologického výzkumu spíše na řešení problematiky jednotlivých lokalit a záchranné akce, studium hmotné kultury a její chronologie, eventuálně se závěry vyplývajícími pro sociální a ekonomický vývoj, s nímž jsou vždy otázky vývoje osídlení úzce a neoddělitelně spojeny. Bez studia dějin osídlení nelze některé problémy vývoje středověké společnosti a její hospodářské základny vůbec řešit. Předchozí konstatování samozřejmě nemůže znamenat odmítnutí výzkumu jednotlivých lokalit, neboť bez jejich systematického poznání by naše poznatky byly značně nesoustavné, torzovité a nahodilé. Právě na tyto výzkumy by měl navazovat výzkum celého okolního mikroregionu či regionu (srov. Smetánka 1970; 1972; 417—418; 1974).

Při zpracování vývoje osídlení podávaného na základě studia písemných pramenů narážíme dnes na Moravě i na nedostatek odborně školených medievalistů, zejména mladší generace, a i zde dochází k úzké specializaci (např. sfragistika, diplomatika,

kodikologie atd.). Chybí také celkové syntetické zpracování problematiky jednotlivých disciplín podléjících se na studiu dějin osídlení i vypracování pomůcek příručkového typu (soupis uměleckých památek, archeologických lokalit a nálezů, studie z oblasti genealogie, heraldiky atd.).

Náplní studia vývoje osídlení je za pomoci řady různých vědních disciplín rekonstruovat sídelní vrstvy a jejich proměny. Moderní pojetí vyžaduje využití různých oborů historických věd i dalších odvětví včetně přírodovědných oborů. Vyplývá to z faktu, že historická věda nemůže již na současném stupni vystačit s tradiční skladbou pramenné základny i klasickými metodami historické práce (srov. Zemlička 1978, 58–81; 1980, 11; Klápště–Žemlička 1979, 884–885; Boháč 1978, 3–59), i když je možno pro historický místopis a osídlení ještě vytěžít z písemných pramenů raného a zejména vrcholného a pozdního středověku, a to v některých případech jejich novou interpretací, revizí lokalizací zmiňovaných místních názvů atd. Plně nevytěženy zůstávají pro předhusitské období a hlavně dobu po husitských válkách dokonce i některé tištěné prameny, jako jsou například edice zemských desek, púhonů, regest, českého a moravského kodexu, nemluvě o nevydaných pramenech, jmenovitě řadě městských knih, urbárů, gruntovnic i materiálu diplomatické povahy z 15. až počátku 16. století. Ledacos skrývají dosud i archívy zahraniční (srov. např. Zemek–Turek 1983). Velmi potřebná a naléhavá by byla například revize Hosákova (1938; 1967) Historického místopisu, jeho doplnění a reedice.

Vedle samotného studia písemných pramenů zaujímá bezesporu nejdůležitější místo v bádání o vývoji osídlení samotné archeologické bádání. Osídlovací proces je nutno chápat v jeho kontinuitě, tzn. alespoň od doby příchodu prvých slovanských osadníků na naše území během 1. poloviny 6. století n. l. Lze vyčlenit dva základní úseky, a to prvý po zániku Velké Moravy, zahrnující časně slovanské, předvelkomoravské a velkomoravské období až po 10. století, a druhý od začlenění Moravy v rámec českého přemyslovského státu na počátku 11. století po změny nastávající během 1. poloviny 16. století, kdy lze v našich podmínkách hovořit o konci středověku. Zde je nutno sledovat především počáteční, tzv. mladohradištní období 11. až 1. poloviny 13. století, klíčové postavení pak zaujímá se svými dalekosáhlými změnami struktury osídlení, hospodářství, dynamikou sociálního i kulturního rozvoje i proměnami hmotné kultury právě 13. století, kde jsou položeny základy dalšímu vývoji, jenž se například při utváření středověké kulturní krajiny udržel prakticky až do 1. poloviny tohoto století (srov. Žemlička 1986, 81–109, 193–247).

Ve stavu zpracování jednotlivých nálezů, časových úseků, regionů i při studiu sídelních typů reprezentovaných vesnickými sídlišti včetně zaniklých středověkých vesnic, fortifikacemi (hradiska a hrady, tvrze, drobná opevnění, městské fortifikace), jádry i předměstími středověkých měst, sakrální architekturou včetně klášterů, výrobními centry a objekty, pohřebišti a hřbitovy, jsou značné disproporce. Máme shromážděno značné množství archeologického materiálu, publikovaného však většinou pouze předběžně, neboť zpracování naráží na řadu problémů daných kapacitou odborných pracovníků na vyhodnocení se podléjících i dalšími faktory organizačního a finančního rázu.

Při studiu jednotlivých sídelních typů přinesly bezesporu pozoruhodné výsledky výzkumy zaniklých středověkých vesnic, daleko méně však víme o mladohradištních sídlištích a nemáme kompletně prozkoumáno ani žádné otevřené sídliště velkomoravské. Poměrně hodně poznatků přinesly v poslední době výzkumy časně slovanských a předvelkomoravských osad. Dobře zpracována jsou velkomoravská i mladohradištní pohřebišti, i když časový odstup od doby publikace a nové objevy by vyžadovaly nutné doplňky (Dostál 1966; Šikulová 1958; srov. Měřínský 1980; 1991, v tisku).

Vysoké úrovně dosáhlo studium zaniklých středověkých vesnic (Nekuda 1961; 1975; 1976; 1981; 1982; 1984; 1985; 1987a; Belcredi 1987; srov. Měřínský 1982),

v posledním období značně pokročilo bádání o moravských a slezských hradech (Měřínský—Plaček 1988; 1991), tvrzích i dalších drobných středověkých opevněních (Nekuda—Unger 1981; Unger 1987; 1988) a rozvíjejí se i výzkumy městského prostředí (např. Bláha 1984; Michna 1979, 1982a; 1988; Procházka 1985; 1988; srov. Měřínský 1986a, 28—29; 1989a, 27—31). Poněkud v pozadí zůstávají odkryvy sakrálních objektů, zejména klášterů, pohřebišť a kostelních hřbitovů (srov. Měřínský 1980; 1985a; 1986a; 31—32; 1989a, 36; tam další lit.) i výrobních objektů a zařízení (srov. Měřínský 1983). Vážnou brzdou pro rozvoj bádání o problematice vývoje osídlení představuje fakt, že není k dispozici archeologická topografie jednotlivých územních celků. Teprve splněním tohoto úkolu bude vytvořeno východisko pro další studium. Jako příklad optimálního způsobu zpracování archeologického nálezového katastru může sloužit archeologická topografie obcí v oblasti výstavby vodního díla Nové Mlýny na Břeclavsku, otiskovaná od roku 1985 ve sborníku Jižní Morava (Měřínský 1985; Jelínková 1986; 1987; Peška 1989; Kundera—Měřínský 1988; 1990). Bylo by velmi žádoucí, aby tento projekt vyústil v edici podobnou například maďarské archeologické topografii (Magyarország régészeti topográfiája 1966; 1969; 1970, 1972; 1979; 1982) — katalog trvalé hodnoty, který by shrnoval k určitému datu veškeré starší poznatky včetně přesné lokalizace nalezišť v terénu, mapové dokumentace, informací o místech uložení nálezů, bibliografických údajů atd., nebo alespoň katalog nálezů a lokalit ze slovanského období, jak jej mají k dispozici archeologové na území bývalé NDR a částečně i v Polsku (Corpus 1973; 1979; 1979a; 1985; Hensel 1950; 1956; 1959; Hensel—Hilczer-Kurnatowska 1972; 1980). Bez takto moderně zpracované pramenné základny není další postup možný, neboť heuristika se bude neustále za značného časového vypětí i možné duplicity vracet k samotným výchozím bodům.

Zaměříme nyní pozornost k některým speciálním disciplínám, které se podílejí na studiu dějin osídlení. Již výše jsme se zmiňovali o studiu pramenů písemných, možnostech jejich nové interpretace, upřesnění a nové lokalizace místních jmen obsažených v písemných pramenech a zpracování pramenů dosud nepublikovaných. V těchto souvislostech představuje velmi důležitou součást bádání studium majetkové držby a její rekonstrukce včetně využití genealogie a heraldiky (srov. např. Skutil 1976; 1983). Tyto obory byly v posledních několika desetiletích značně zanedbávány a detailní rekonstrukce majetkové držby i její posloupnost v rukou jednotlivých feudálů i dalších vlastníků dovolují odhalit mnohé nesrovnalosti a záhady. Pro tuto oblast bádání podobně jako pro registraci jednotlivých lokalit by se také mohl využít počítač (srov. Zřídkavěsely 1986). Poměrně dobře zpracovány máme nálezy numismatické (Nohejlová—Prátová 1955; 1956; 1957; 1958; Sejbal 1965; Cach 1970; 1972; 1974; 1982).

Z dalších disciplín, které se podléjí na studiu dějin osídlení, je nutno jmenovat především toponomastiku. K dispozici je dvojdílný korpus místních jmen z pera L. Hosáka a R. Šrámka (1970; 1980), avšak další bádání nepostoupilo až na některé speciální studie či dílčím způsobem zpracované regiony (Šrámek 1966; 1969; 1970; 1970a; 1971; 1977; Hosák 1968) k takové syntéze, jakou představuje pro Čechy práce V. Šmilauera (1960). Dosud v počátcích je studium o patrociniích, kde kromě dílčích studií (Hosák 1970; 1972; Hurt 1966) chybí souhrnné zpracování tak, jak je k dispozici v Čechách či na Slovensku (Hudák 1984; Boháč 1970, 1973). Intenzivní pozornost byla v posledním desetiletí věnována práci na soupisu románské architektury na Moravě (Kudělka et al. 1977—1978; 1984—1985; Kudělka—Konečný—Samek 1981; Kudělka—Kalinová—Konečný—Samek 1982—1983) i soupisu uměleckých památek, který Morava a Slezsko citelně postrádají, připravovaný B. Samkem. Pro studium vývoje osídlení je důležité především poznání románské a gotické vesnické sakrální architektury, související převážně s budováním farní sítě ve 13. století. Dosud v po-

čátcích jsou stavebně historické průzkumy stojících vesnických usedlostí, které mohou přinést překvapující zjištění dochovaných pozůstatků pozdně středověké architektury, a dále i celkové vyhodnocení půdorysů sídel a jejich vývoje.

Značná pozornost byla věnována středověkým cestám (Málek 1962; 1970; Vávra 1969; Hosák 1957; Vermouzek 1982; k cestám na jižní Moravě srov. též Cejnková—Měřínský—Sulitková 1984, 252—253), vývoji hranic (Schulz 1968; 1969; 1974), vinařství (Vinohradnictví 1973; Frolec 1984) a rybníkářství (Hurt 1960), které výrazně spolupůsobilo při vytváření středověké kulturní krajiny a významně ovlivňovalo hospodářskou činnost. Pozoruhodných výsledků bylo dosaženo při povrchových průzkumech zaniklých středověkých pluzin na Drahanské vrchovině (Černý 1973; 1979), které známe i z dalších regionů, jako je například Českomoravská vrchovina (srov. Měřínský 1983a; Navrátil 1986). Jinak ovšem zůstávají celkové pokusy o rekonstrukci krajiny, vývoje lesa a přírodních poměrů vůbec (Hříbová 1956; Málek 1966; 1978; 1982; Opravil 1974), rozvržení pluziny a rekonstrukce původního území středověkých vesnic, typů zástavby atd. omezeny jen na určité regiony, jako je například Drahanská a Českomoravská vrchovina (srov. Měřínský 1987a; tam další lit.). K dispozici je však velká řada dílčích studií sledujících vývoj přírodních poměrů na základě paleobotanických a paleozoologických dokladů i pylových analýz (Opravil 1967; 1974; 1983; Kratochvíl 1985; 1985a; 1987; Rybníčková—Rybníček 1976; srov. Snášil 1976; Měřínský 1987a, 112—118), které vyústily i v rekonstrukci přírodních poměrů například moravskoslezského pomezního lesa na začátku kolonizace či údolní nivy řek Moravy a Odry v mladší době hradištní (Opravil 1974; 1983).

Přehlédneme-li stav celkového zpracování otázek vývoje osídlení v jednotlivých moravských a slezských regionech, zjistíme, že nejvíce poznatků, dílčích i souhrnných zpracování určitých menších oblastí máme jak pro starší slovanské období a mladší dobu hradištní, tak i pro vrcholný středověk právě v oblasti jižní Moravy, v prostoru Dyjskosvrateckého a Dolnomoravského úvalu, částečně i na jihovýchodní Moravě a hlavně v oblasti Moravy jihozápadní. Větší pozornost byla pak v jihomoravském prostoru věnována sledování problematiky staršího slovanského osídlení rámcově do 13. století. Další moravské oblasti byly studovány jenom v menších mikroregionech, což platí o Drahanské vrchovině, Blanensku (Doležel 1989; Černý 1973; 1979) a jižní části Boskovické brázdy kolem Černé Hory a Bořitova (Procházka—Štrof 1983), okolí Olomouce a Mohelnice. Na severní Moravě a ve Slezsku máme k dispozici výše zmiňované studie Bakalovy (1982; 1983), práci R. Zuberu (1972) o osídlení Jesenicka a zpracování archeologických nálezů holasického Slezska od L. Jisla (1952), J. Szydlowského (1974) a M. Barczewského (1982). Můžeme tedy konstatovat, že nám dosud chybí základní informace o rozsáhlých regionech střední a severní Moravy včetně nížinných oblastí Hané a horských poloh Jesenfků i Beskyd kolonizovaných ve 13.—14. století, ale i Žďárských vrchů a okrajů Českomoravské vrchoviny směrem na Velkobíteško a Tišnovsko.

Nové výsledky i pohled na vývoj osídlení může přinést pouze široce založená interdisciplinární spolupráce příbuzných společenskovědních i některých dalších, hlavně přírodovědných oborů. Tento požadavek je však vázaný i na koordinaci výzkumných úkolů včetně zajištění personálního a finančního, a to z důvodů, aby se jednak zabránilo zbytečné duplicitě bádání směřujícího ke stejným cílům a pracujícího na stejných úkolech i ve shodných regionech a dále nutností určovat ty cíle a oblasti, kam je nutné výzkumné úkoly směřovat, včetně analýz a zpracování regionů i materiálu z různých aspektů a různými vědními disciplínami (Klápště—Žemlička 1979, 884).

Závěrem stručně rekapitulujme nejdůležitější úkoly, které před bádáním stojí. Lze je rozdělit na přípravné studie vyúsťující v řadu souhrnných prací spíše příručkového charakteru k jednotlivým okruhům bádání všech spolupracujících disciplín, které jsou nutným předpokladem dalšího bádání o problematice vývoje osídlení, a na

vlastní zpracovávání jednotlivých regionů a mikroregionů. Je nutno zpracovat podrobně korpus archeologických nálezů a lokalit, a to alespoň pro slovanské období a středověk, vypracovat soupis patrocinií a jejich horizontů, připravit nový revidovaný místopis Moravy a Slezska pro středověk a časný novověk, provést vyhodnocení toponomastického materiálu, aby z něj vyplynuly poznatky pro postup osídlení a jeho jednotlivé vrstvy, více pozornosti věnovat genealogickému bádání, majetkové držbě a heraldice. Lze doufat, že v dohledné době budou publikovány formou soupisu rozsáhlé soubory uměleckých památek Moravy a Slezska včetně korpusu románské architektury a budou pokračovat práce na edicích písemných pramenů včetně vytěžení řady údajů pro místopis a dějiny osídlení, např. z městských knih a dalších písemností 14.–16. století. Rozšířen na dosud opomíjené regiony by měl být i průzkum zaniklých plužin, rekonstrukce původního lesního porostu, výzkumy přírodních zdrojů, stop po těžbě a zpracování surovin i celková rekonstrukce přírodních poměrů vůbec. Vlastní zpracování vývoje osídlení jednotlivých regionů či mikroregionů by pak mělo věnovat zvýšenou pozornost těm oblastem, které dosud nestály v popředí badatelského zájmu, tedy hlavně střední a severní Moravě.

Literatura

- BAKALA, J., 1982: Osídlení Frýdecka a Jablunkovska v období vrcholného feudalismu. Frýdek-Místek.
- 1983: Osídlení Místecka a Brušperska v období vrcholného feudalismu. Frýdek-Místek.
- BELCREDI, L., 1987: Pádorysná a stavební podoba středověkého venkovského domu na střední Moravě, AH 12, 157–169.
- BISTRČKÝ, J., 1985: Poznámky ke středověké kolonizaci okolí Dačic, ČMorMuz, Vědy společenské LXX, 85–102.
- BLÁHA, J., 1984: Časné slovanská osada v Olomouci a počátky řemeslnicko-kupeckého podhradí. Příspěvek k postavení Olomouce v 10. století, AH 9, 133–146.
- 1988: Předběžná zpráva o objevu předvelkomoravského ústředí v Olomouci, AH 13, 155–170.
- BLÁHA, J.—KONEČNÝ, L., 1985: K nejstarší historii města Telče. In: Uměleckohistorický sborník, 129–160. Brno.
- BOHÁČ, Z., 1970: Časové vrstvy patrocinií českých měst a jejich význam pro dějiny osídlení, HG 4, 7–41.
- 1973: Patrocina jako jeden z pramenů k dějinám osídlení, ČsČH XXI, 369–388.
- 1978: K metodice studia dějin předhusitského osídlení v Čechách, HG 17, 3–63.
- BOLINA, P., 1986: K problematice kolonizace a počátků hradů na severovýchodní Moravě ve 13. století, ČsČH XXXIV, 565–584.
- CACH, F., 1970: Nejstarší české mince I. České denáry do mincovní reformy Břetislava I. Praha.
- 1972: Nejstarší české mince II. České a moravské denáry od mincovní reformy Břetislava I. do doby brakteátové. Praha.
- 1974: Nejstarší české mince III. České a moravské mince doby brakteátové. Praha.
- 1982: Nejstarší české mince IV. Dodatky. Praha.
- CEJNKOVÁ, D.—MĚŘINSKÝ, Z.—SULITKOVÁ, L., 1984: K problematice počátků města Brna, ČsČH XXXII, 250–270.
- CORPUS 1973; 1979; 1979a; 1985: Corpus archäologischer Quellen zur Frühgeschichte auf dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik (7. bis 12. Jahrhundert), 1.–4. Lieferung. Berlin.
- ČERNÝ, E., 1973: Metodika průzkumu zaniklých středověkých osad a plužin na Dražanské vrchovině, Zprávy ČSSA při ČSAV XV, seš. 4–5, 50–119.
- 1979: Zaniklé středověké osady a jejich plužiny, Studie ČSAV, č. 1. Praha.
- DOHNAL, V., 1985: Raněstředověké osídlení a počátky hradu v Olomouci, ČSIM B 34, 97–113.
- DOLEŽEL, J., 1989: Blanenský statek olomouckého biskupství ve středověku. Rkp. nepubl. dipl. práce na katedře archeologie MU v Brně. Brno.
- DOSTÁL, B., 1966: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha.
- 1985: Břeclav-Pohansko III. Časné slovanské osídlení. Brno.
- 1987: Vývoj obydlení, sídlišť a sídlištní struktury na jižní Moravě v době slovanské (6.–10. století). In: XVI. Mikulovské sympozium 1986. Vývoj obydlení, sídlišť a sídlištní struktury na jižní Moravě, 13–32. Praha.
- FROLEC, V., 1984: Jihomoravské vinohradnictví. Brno.
- GOŠ, V., 1982: Charakteristika vývoje osídlení severní Moravy v 8.–15. století, AH 7, 157–162.

- GOŠ, V. — NOVÁK, J. — KAREL, J., 1985: Počátky osídlení Rýmařova, PA LXXVI, 184—227.
- HENSEL, W., 1950; 1956; 1959: Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej t. I—III. Poznań.
- HENSEL, W. — HILCZER-KURNATOWSKA, Z., 1972; 1980: Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej t. IV—V. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk.
- HLOBIL, I. — MICHNA, P. — TOGNER, M., 1984: Olomouc. Praha.
- HOSÁK, L., 1938: Historický místopis země Moravskoslezské. Praha—Brno.
- 1957: Zásady při určování směru středověkých cest, ČSPS LXV, 147—148.
- 1967: Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do roku 1848. Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848—1960. Ostrava.
- 1968: Místní a pomístní jména na Moravě jako historický pramen, Příloha VVM XX, č. 2.
- 1970: Souvislost místních jmen a patrocinií na Moravě, ZMK ČSAV XI, 569—570.
- 1972: Patrocinium sv. Petra jako doklad pro vývoj moravských sídel, ČMatMor XCI, 324 až 328.
- HOSÁK, L. — ŠRÁMEK, R., 1970; 1980: Místní jména na Moravě a ve Slezsku I (A—L), II (M—Ž). Praha.
- HŘIBOVÁ, B., 1956: Mapa přírodní krajiny českých zemí ve 12. století, Sborník VŠP v Olomouci, přírodní vědy II, 61—94.
- HUDÁK, J., 1984: Patrociniá na Slovensku (súpis a historický vývin). Bratislava.
- HURT, R., 1960: Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku I.—II. Praha.
- 1966: Nově zjištěné velkomoravské patrocinium, ČMorMuz, Vědy společenské LI, 99—104.
- JELÍNKOVÁ, D., 1986: Archeologické lokality na katastru obce Mušov (10040) (okr. Břeclav), JM 22, sv. 25, 227—242.
- 1987: Archeologické lokality na katastru obce Pasohlávky (11822) okres Břeclav, JM 23, sv. 26, 241—249.
- JELÍNKOVÁ, D. — MĚŘÍNSKÝ, Z., 1985: Slovanské osídlení v oblasti soutoku Dyje a Svatky. (Příspěvek k otázkám sídelního a společensko-ekonomického vývoje regionu od 6. do 13. století), SbnMn, řada A-Historie XXXIX, 143—154.
- JISL, L., 1952: Slovanský kmen Holasice ve světle archeologických nálezů, ČSIM B II, 33—64.
- KLANICA, Z., 1987: K vývoji sídelní struktury zázemí Mikulčic v 6.—13. století. In: XVI. Mikulovské sympozium 1986. Vývoj obydlí, sídel a sídelní struktury na jižní Moravě, 127—133. Praha.
- KLÁPŠTĚ, J. — ŽEMLIČKA, J., 1979: Studium dějin osídlení v Čechách a jeho další perspektivy, ČsČH XXVII, 884—906.
- KONEČNÝ, L., 1988: K nejstarším dějinám Drnholecka, JM 24, sv. 27, 149—155.
- KORDIOVSKÝ, E. — UNGER, J., 1987: Přehled vývoje osídlení na území břeclavského okresu od příchodu Slovanů do roku 1980. In: XVI. Mikulovské sympozium 1986. Vývoj obydlí, sídel a sídelní struktury na jižní Moravě, 89—125. Praha.
- KRATOCHVÍL, Z., 1985: Tierknochenfunde aus Olomouc und Ivančice (I), Acta Sc. Nat. Brno 19/8, 1—40. Brno.
- 1985a: Tierknochenfunde aus Olomouc und Ivančice (II), Acta Sc. Nat. Brno 19/9, 1—44. Brno.
- 1987: Tierischen Knochenmaterial aus Olomouc — Pekařská Gasse (Bez. Olomouc), PV 1985, 79—85. Brno.
- KUDEĽKA, Z. et al., 1977—1978: Výzkum románské architektury na Moravě I. (K výzkumnému úkolu státního plánu A VIII—4—13—1/3), SPFFBU F 21—22, 39—42.
- 1984—1985: Výzkum románské architektury na Moravě IV. (K výzkumnému úkolu státního plánu VIII—08—05/01), SPFFBU F 28—29, 29—41.
- KUDEĽKA, Z. — KALINOVÁ, A. — KONEČNÝ, L., 1982—1983: Výzkum románské architektury na Moravě III. (K výzkumnému úkolu státního plánu VIII—08—05/01), SPFFBU F 26—27, 79—87.
- KUDEĽKA, Z. — KONEČNÝ, L. — SAMEK, B., 1981: Výzkum románské architektury na Moravě II. (K výzkumnému úkolu státního plánu A VIII—4—13/1—3), SPFFBU F 25, 55—62.
- KUNDERA, L. — MĚŘÍNSKÝ, Z., 1988: Archeologické lokality na katastrech obcí Popice a Pouzdřany (okres Břeclav), JM 24, sv. 27, 201—209.
- 1990: Archeologické lokality na katastru obce Ivaň (okres Břeclav), JM 26, sv. 29, 147—155.
- MAGYARORSZÁG RÉGÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA 1966; 1969; 1970; 1972; 1979; 1982: Magyarország régészeti topográfiaja 1—6. Budapest.
- MÁLEK, J., 1962: Zemské stezky na jihozápadní Moravě, ČSPS LXX, 193—197.
- 1966: Vývoj vegetace na území osad zaniklých v 15. a 16. století v oblasti jihozápadní Moravy, ČMorMuz, Vědy společenské LI, 153—180.
- 1970: K využití biogeocenologické typologie pro studium vývoje osídlení (Problematika počátku pomezního hvozdu na Haberské cestě), HG 5, 79—83.
- 1978: Obraz lesů jihozápadní Moravy od 16. století z dynamického hlediska, ČMorMuz, Vědy společenské LXIII, 193—222.

— 1982: Změny rozsahu lesů ve středověku na jihozápadní Moravě, Vědecké práce Zemědělského muzea 22, 283—292.

MĚŘÍNSKÝ, Z., 1980: Slovanská pohřebiště z 2. poloviny 10. až 1. poloviny 13. století na Moravě. (Stav výzkumu a jeho další perspektivy.) In: IV. mezinárodní kongres slovanské archeologie, Sofia 15.—22. septembra 1980. Zborník referátov ČSSR, 94—100. Nitra.

— 1980a: Slovanské osídlení 6.—10. století na dolní Dyji a Moravě. In: Slované 6.—10. století. Sborník referátů ze symposia Břeclav—Pohansko 1978, 191—204. Brno.

— 1982: Studium dějin osídlení na Moravě a ve Slezsku (Současný stav a další perspektivy se zvláštním zřetelům k výzkumu zaniklých středověkých vesnic), AH 7, 113—156.

— 1983: K problematice archeologického výzkumu řemeslné výroby 10. až první poloviny 16. století na Moravě a ve Slezsku, AH 8, 41—71.

— 1983a: Poznámky k možnostem rekonstrukce území zaniklých středověkých vesnic na jižní a jihozápadní Moravě, HG 21, 177—204.

— 1985: Archeologická topografie katastrálních území obcí v oblasti vodního díla Nové Mlýny (okres Břeclav), JM 21, sv. 24, 205—220.

— 1985a: Církevní instituce na Moravě a jejich úloha ve vývoji hospodářství a osídlení od 10. století do předhusitského období, AH 10, 375—393.

— 1986: Doba slovanská. In: Právek Třebíčska, 147—171. Brno—Třebíč.

— 1986a: Podíl archeologie na výzkumu středověké architektury 11. až 1. poloviny 16. století na Moravě a ve Slezsku, AH 11, 25—38.

— 1987: Problematika vývoje osídlení jižní a jihozápadní Moravy v 10. až 1. polovině 16. století (metody, východiska a dosažené výsledky). In: XVI. Mikulovské sympozium 1986. Vývoj obydlí, sídlišť a sídlištní struktury na jižní Moravě, 157—167. Praha.

— 1987a: Přspěvek k možnostem rekonstrukce středověké krajiny, území zaniklých vesnic a typů sídlišť, AH 12, 111—128.

— 1988: K vývoji osídlení v brněnské oblasti od doby stěhování národů a k nejstarším dějinám Brna do vydání tzv. zakládacího privilegia v roce 1243. In: Najstaršie dejiny Bratislavy. Referáty zo sympózia 28.—30. októbra 1986, 251—274. Bratislava.

— 1988a: Počátky osídlení Brtnicka a nejstarší dějiny obce. In: Dějiny Brtnice a připojených obcí, 13—49. Brno.

— 1989: K problematice osídlení Znojemska a Bitovska v předvelkomoravském a velkomoravském období, ČMorMuz, Vědy společenské LXXIV, 111—120.

— 1989a: Století posledních Přemyslovců na Moravě a ve Slezsku ve světle archeologických výzkumů a nálezů, AH 14, 19—42.

— 1989b: Vývoj osídlení Jihlavska do 13. století (Nástin), VSV, Oddíl věd společenských VII, 129—141.

— 1991: Vztahy jižní Moravy k okolním oblastem v hmotné kultuře 10.—13. století. In: XX. Mikulovské sympozium 1990. Kulturně historické styky jižní Moravy, v tisku. Praha.

MĚŘÍNSKÝ, Z.—**PLAČEK, M.**, 1988: Nástin vývoje hradištní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek, AH 13, 217—249.

— 1991: Vývoj moravských a slezských hradů v období od husitských válek do roku 1526, AH 16, v tisku.

MICHNA, P. J., 1979: Archeologická práce v Okresním středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci (K patnáctiletému výročí trvání organizace), VVM XXXI, 324—335.

— 1982: K utváření raně středověké Moravy (Olomouc a historické Olomoucko v 9. až počátku 13. století), ČsCH XXX, 716—744.

— 1982a: Ke stavebním dějinám středověkých domů v Olomouci (Archeologický průzkum dvou městišť v Barviřské ulici), Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 5, 179—241.

— 1988: K poznání zahloubených obydlí doby velké kolonizace. In: Rodná země, 222—284. Brno.

NAVRÁTIL, V., 1986: K povrchovému průzkumu zaniklých středověkých osad a jejich pluzin na jihozápadní Moravě, HG 25, 201—231.

NEKUDA, V., 1961: Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu. Brno.

— 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. (Přspěvek k dějinám středověké vesnice.) Brno.

— 1976: Přspěvek k charakteristice středověké zemědělské usedlosti na Moravě, AH 1, 33—48.

— 1981: Dvacet let archeologického výzkumu na lokalitě zaniklé středověké osady Mstěnice 1960—1980, VVM XXXIII, 129—146.

— 1982: Středověká vesnice na Moravě ve světle archeologických výzkumů zaniklých osad, AH 7, 33—66.

— 1984: Vesnický středověký dům na Moravě, AH 9, 21—37.

— 1985: Mstěnice 1. Zaniklá středověká ves. Hrádek—tvrz—dvůr—předsumutá opevnění. Brno.

— 1987: Vývoj osídlení na Moravě v období feudalismu z hlediska historické archeologie. In: XVII. Mikulovské sympozium 1986. Vývoj obydlí, sídlišť a sídlištní struktury na jižní Moravě, 33—42. Praha.

- 1987a: Základní otázky historicko archeologického studia vesnického sídla, domu a dvora, AH 12, 33–46.
- NEKUDA, V.—UNGER, J., 1981: Hrádky a tvrze na Moravě. Brno.
- NOHEJLOVÁ—PRÁTOVÁ, E., (edit.) 1955; 1956; 1957; 1958: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I—IV. Praha.
- NOVOTNÝ, B., 1980: Změny ve vývoji slovanského osídlení a pohřbívání v 6.—12. století v poříčí řeky Dyje ve světle archeologických a písemných pramenů. In: IV. mezinárodní kongres slovanské archeologie Sofia 15.—22. septembra 1980, Zborník referátov ČSSR, 109 až 119. Nitra.
- OPRAVIL, E., 1967: Die südmährischen Wälder im jüngeren Holozän, Pflrodovédné práce ústavu ČSAV v Brně NS I, sv. 3.
- 1974: Moravskoslezský pomezní les na začátku kolonizace. In: Archeologický sborník, 113 až 133. Ostrava.
- 1983: Údolní niva v době hradištní (ČSSR—povodí Moravy a Poodří), StAÚ Brno XI, sv. 2. Praha.
- PARCZEWSKI, M., 1982: Płaskowyż Głubczycki we wczesnym średniowieczu. Warszawa—Kraków.
- PEŠKA, J., 1989: Archeologické lokality na katastru obce Šakvice (16 191), okres Břeclav, JM 25, sv. 28, 241—250.
- PLAČEK, M., 1985: Hradý na Oslavě a ekonomické podmínky jejich vzniku a existence, AH 10, 261—271.
- 1986: Hradý v horním povodí Svatky, AH 11, 189–200.
- 1987: Sídelní struktura a hra ly v povodí Loužky (Bojůvky). In: XVI. Mikulovské sympozium 1986. Vývoj oydli, sídelní struktury na jižní Moravě, 245–255. Praha.
- 1988: K vývoji hradů v povodí Svitavy, AH 13, 307–320.
- PROCHÁZKA, R., 1985: Archeologie k počátkům jihomoravských měst, AH 10, 133—142.
- 1988: Archeologické prameny ke středověkému Brnu (Z nových výzkumů 1983—1987), AH 13, 83—95.
- PROCHÁZKA, R.—ŠTROF, A., 1983: Příspěvek k osídlení Bořitova a Černé Hory na Blanskensku, VVM XXXV, 46—58.
- RYBNÍČKOVÁ, E.—RYBNÍČEK, K., 1976: Zemědělství mladšího středověku v pylových analýzách, AH 1, 145—149.
- SEJBAL, J., 1965: Moravská mince doby husitské. Brno.
- SCHULZ, J., 1968: Vývoj česko-moravsko-rakouské hranice na Landštejnsku a Novobystřicku do 2. poloviny 15. století, JM 4, 93—99.
- 1974: Vývoj českomoravské zemské hranice na nejhornějším povodí Sázavy a Oslavy do 2. poloviny 14. století, JM 10, sv. 11, 34—37.
- 1969: Vývoj českomoravské hranice na Popelínsku a Kunžacku do počátku 17. století, JM 5, 66—74.
- SKUTIL, J., 1976: Katalog moravských a slezských zemskodeskových držitelů sestavený podle Hosáková Historického místopisu země Moravskoslezské, Praha 1938. In: Vlastivédná ročenka okresního archívu v Blansku, 93—136. Blansko.
- 1983: Moravský a slezský genealogický slovník. Heraldické a genealogické vývody (A—Be). Brno.
- SMETÁNKA, Z., 1970: Archäologische Untersuchungen mittelalterlicher Ortswüstungen in Böhmen i. J. 1969. Archeologický výzkum zaniklých středověkých osad v Čechách v roce 1969, ČMorMuz, Vědy společenské LV/II, 71—80.
- 1972: Archeologické výzkumy zaniklých středověkých osad v Čechách v letech 1965—1971, AR XXIV, 417—427.
- 1974: Die Archäologie und das mittelalterliche Dorf in Böhmen. Rückblick, Gegenwart, Perspektive, ZAM 2, 121—127.
- SNÁŠIL, R., 1976: Životní prostředí vesnických sídel 10.—15. století v ČSR. (Nástin dosavadních výsledků), AH 1, 1939—144.
- 1987: Pokus o nový výklad vzniku, vývoje a funkce velkomoravské aglomerace v oblasti uherskohradištské. In: XVI. Mikulovské sympozium 1986. Vývoj obydlí, sídelní struktury na jižní Moravě, 149—156. Praha.
- SNÁŠIL, R.—PROCHÁZKA, R., 1981: Příspěvek k poznání velkomoravského střediska severní části Dolnomoravského úvalu (Věnováno 725. výročí první písemné zmínky o Uherském Hradišti), Slovácko XXIII, 9—58.
- SZYDŁOWSKI, J., 1974: Terytorium plemienne „Golensizii“ — na podstawie nowych źródeł archeologicznych. In: Archeologický sborník, 79—101. Ostrava.
- ŠIKULOVÁ, V., 1958: Moravská pohřebiště z mladší doby hradištní, Pravěk východní Moravy I, 88—162.
- ŠMILAUER, V., 1960: Osídlení Čech ve světle místních jmen. Praha.

- ŠRÁMEK, R., 1966: Moravskoslezská místní jména s Ne-, Onomastické práce, Sborník věnovaný prof. Šmilauerovi, 97–103. Praha.
- 1969: K typologii moravskoslezské toponymie, Jazykovědné aktuality 2, 12–13.
- 1970: Problematika tvoření deminutivních místních jmen v češtině (na materiálu moravskoslezské toponymie), Slavica 39, 377–398.
- 1970a: Moravskoslezská místní jména se zakončením -nice, -novice, -ňovice, Slavica Slovaca 5, 313–319.
- 1971: Toponymie a výzkum zaniklých osad. In: Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů. Díl II., 57–60. Uherské Hradiště.
- 1977: Název města Třebíče a místní jména v jeho okolí. In: Třebíč. Dějiny města I, 177 až 181. Brno.
- UNGER, J., 1983: Vesnice trvale zaniklé ve 13. až 15. stol. na okrese Břeclav lokalizované archeologickými nálezy (stav k roku 1982), HG 21, 205–216.
- 1987: Zum Stand der Hausberg – (Motten) – Forschung in Südmähren, Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 3, 85–106.
- 1988: Počátky středověkých opevněných sídel typu „motte“ na jihovýchodní Moravě. In: Rodná země, 207–221. Brno.
- 1989: Počátky slovanského osídlení v povodí Harasky, okr. Břeclav, ČMorMuz, Vědy společenské LXXIV, 99–110.
- VAŇKOVÁ, H., 1981: Osídlení Mohelnicka v raném a vrcholném středověku. Rkp. nepubl. dipl. práce na katedře archeologie MÚ v Brně. Brno.
- VÁVRA, I., 1969: Haberská cesta, HG 3, 3–18.
- VERMOUZEK, R., 1982: Mikulovská cesta, JM 18, sv. 21, 86–102.
- VINOHRADNICTVÍ 1973: Vinohradnictví. Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. Brno.
- ZEMEK, M. – TUREK, A., 1983: Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526, SAP 33/1, 149–527.
- ZŘÍDKAVESELÝ, F., 1986: Využívání výpočetní techniky k archivnímu i historickému zpracování moravských knih půhoných a nálezových. In: Mikulovská symposia. XV. MS 1985. Archivy v socialistické společnosti, 240–252. Praha.
- ZUBER, R., 1972: Osídlení Jesenicka do XV. století. Opava.
- ZEMLIČKA, J., 1978: K charakteristice středověké kolonizace v Čechách, ČsČH XXVI, 58–81.
- 1980: Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století. Praha.
- 1986: Století posledních Přemyslovců (Český stát a společnost ve 13. století). Praha.

Zusammenfassung

Die Entwicklung der Besiedlung in Mähren und Schlesien (der gegenwärtige Forschungsstand)

Die vorliegende Studie gibt einen Überblick über die bisherigen Forschungsergebnisse im Bereich der Besiedlungsgeschichte von Mähren und Schlesien, namentlich vom Gesichtspunkt des letzten Jahrzehnts aus betrachtet; zugleich deutet sie die Richtung weiterer Untersuchungen, sowie deren methodische Ausgangspunkte an. Der Bearbeitung des Besiedlungsprozesses in Mähren und Schlesien wird nämlich noch immer nicht die gebührende Aufmerksamkeit geschenkt und die Forschung konzentriert sich auf die bereits traditionell untersuchten Gebiete, wie Südwestmähren, das Hügelland Dražanská vrchovina, auf das Morava-Tal und den Landstrich am Unterlauf der Dyje, von einigen weiteren Mikroregionen in Mittel- und Nordmähren abgesehen (z. B. die Gegenden von Mohelnice, Olomouc u. s. w.).

Wenn man die moderne Forschung auf dem Gebiet der Besiedlungsgeschichte als Studium und Rekonstruktion von Siedlungsschichten und deren Veränderungen auffaßt, kann man eine Reihe verschiedener historischer und anderer Fächer – einschließlich solcher naturwissenschaftlichen – nicht außer acht lassen. Es ist notwendig die vielfältige Problematik einzelner, am Studium der Besiedlungsgeschichte beteiligter Disziplinen zu bearbeiten und in Handbüchern lexikalischer Art zusammenzufassen (Verzeichnisse von Kunstdenkmälern, archäologischen Lokalitäten und Funden, Studien zur Genealogie und Heraldik, neue und revidierte Bearbeitungen der historischen Ortsverzeichnisse). Nicht weniger wichtig als das Studium der schriftlichen Quellen ist für die Forschung auf dem Gebiet der Besiedlungsgeschichte vor allem die Archäologie, wobei der Besiedlungsprozeß – spätestens seit dem Einzug der ersten Slawen in unser Gebiet, in der ersten Hälfte des 6. Jhdts. n. Chr. – in seiner Kontinuität zu verstehen ist. Dabei käme seine Unterteilung in zwei grundlegende Abschnitte in Betracht: der eine würde von der Einwanderung der Slawen bis zum Untergang Großmährens reichen (d. h. die frühslawische, vor-großmährische und großmährische Zeit einschließen), während der andere mit der Eingliederung Mährens in den Staat der Přemysliden am Anfang des 11. Jhdts. beginnen und mit den in der ersten Hälfte

des 16. Jhdts. eingetretenen Änderungen schließen sollte. (In diese Periode würde die spätslawische Zeit — bis zur Mitte des 13. Jhdts. —, das Hochmittelalter und dessen Ausklingen — nach der Beendigung der Hussitenkriege — gehören, das in die zweite Hälfte des 15. und in den Beginn des 16. Jhdts. fällt.)

Beträchtliche Disproportionen existieren in der Bearbeitung einzelner Funde, Zeitabschnitte und Regionen, ebenso wie in der auf Siedlungstypen bezogenen Forschung, die Dorfsiedlungen — einschließlich Ortswüstungen — zum Gegenstand hat und das gleiche Interesse auch den Fortifikationen [Burgwällen und Burgen, Festen, Hausbergen (Motten), Befestigungen der Städte], dem Kern und den Vierteln der mittelalterlichen Städte, den Sakralbauten einschließlich Klöstern, den Produktionszentren und -anlagen, den Begräbnisstätten und Friedhöfen entgegenbringt. Es ist besonders die Auswertung der Funde und Grabungen, die auf zahlreiche Probleme stößt, was Arbeitskapazität und Zeitmöglichkeiten der Fachkräfte anbelangt, von weiteren Faktoren ganz abgesehen. Trotzdem konnte die auf Fortifikationen — namentlich Burgen — sowie auf mittelalterliche Städte (Brno, Olomouc, Uherské Hradiště, Opava, Jihlava) und Ortswüstungen orientierte Forschung viele beachtliche Erkenntnisse vorlegen.

Bei dem Studium der Besiedlungsgeschichte muß auch die Zusammenarbeit mit anderen Fächern entfaltet werden: genannt sei beispielsweise die Toponomastik, Genealogie, Heraldik, Untersuchung von Patrozinien, Kunst- und Baudenkmalern sowie mittelalterlichen Handelswegen; die Rekonstruktion der ursprünglichen Umweltbedingungen sollte ebenfalls nicht übergangen werden. Das bedeutet, daß nur die Zusammenarbeit einer ganzen Reihe der an einzelnen Disziplinen interessierten Fachgelehrten qualitativ neue Ergebnisse bringen und das Gesamtbild der Entwicklungsgeschichte der Besiedlung eines Territoriums in ihren einzelnen Phasen abrunden könnte.